

Viestejä antiikin Pompejista

Ari Saastamoinen:

Räävitöntä! Pompejilaisia graffiteja. Gaudeamus 2020. 286 s. ISBN 978-952-345-068-4.

”Ihailen sinua, seinä: et ole sortunut maahan vaikka niin paljon kirjoittajien törkyä kannat.” (s. 90, *CIL* IV 2487). Näin kommentoi tuntematon henkilö Pompejin seinille raapustettuja kirjoituksia – ja otti samalla itsekin osaa kirjoitteluun. Aforismi kuvaa osuvasti niitä seinäkirjoituksia eli *graffitoja*, joita antiikintutkija ja tietokirjailija Ari Saastamoisen vuonna 2020 ilmestynyt teos *Räävitöntä! Pompejilaisia graffiteja* lukijoilleen tarjoilee. Kirjan tavoitteena on esitellä suomenkieliselle yleisölle Vesuviuksen purkauksessa vuonna 79 tuhoutuneen roomalaiskaupungin kiinnostavimpia latinan- ja kreikankielisiä seinäkirjoituksia. Teokseen kerätty monipuolinen valikoima antiikin graffitoja osoittaa, ettei kaikki Pompejin seinille kirjoitettu ollut vain törkyä, vaan tavallisia aiheita olivat niin rakkausrunot, koululaisten kirjoitus-harjoitukset kuin kauppaliistatkin. Toki joukossa on myös paljon hävyttömyyksiä, kuten kirjan pääotsikon perusteella sopii odottaa.

Antiikintutkimuksessa *graffitoiksi* kutsutaan raaputamalla tai kaivertamalla laadittuja, verrattain spontaanina pidettyjä seinäkirjoituksia ja -piirroksia, joita kuka tahansa kirjoitustaitoinen saattoi tehdä. *Dipintoiksi* puolestaan kutsutaan katujen varsille laadittuja ilmoituksia, kuten vaalimainoksia ja ilmoituksia gladiaattorinäytöksistä. Vaalimainokset ja muut maalatut seinäkirjoitukset Saastamoinen kertoo jättäneensä kirjansa ulkopuolelle niiden graffitoja virallisemmän luonteen vuoksi (s. 20–21).

Vaikka seinille kirjoittelu on harrastettu eri kulttuureissa kautta historian, on tällaisten kirjoitusten säilyminen jälkipolville epätodennäköistä. Valtaosa muinaisista rakennuksista on tuhoutunut ja seinäkirjoitukset niiden mukana. Antiikin Pompejista ja sen lähialueilta seinäkirjoituksia on kuitenkin löydetty tuhatmäärin, koska rakennusten alimmat kerrokset säilyivät tuhkan alla kaupungin tuhonnetun tulivuorenpurkauksen jälkeen. Luonnonkatastrofi johti tuhansien ihmisten kuolemaan, mutta takasi samalla poikkeuksellisen rikkaan arkeologisen aineiston säilymisen jälkipolvien tutkittavaksi. Seinäkirjoitukset kiinnittivät Pompejin kaivajien huomion jo 1700-luvulla, ja 1800-luvulta lähtien niitä alettiin

dokumentoida ja tutkia järjestelmällisemmin. Monet suomalaiset tutkijat ovat ansioituneet seinäkirjoitusten tutkimuksen saralla, mikä käy hyvin ilmi Saastamoisen kirjan lähdeluettelosta. Yksi keskeinen teos luettelosta tosin puuttuu: Veikko Väänänen uraauurtava tutkimus Pompejin graffitojen latinasta (*Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes*, 1. laitos 1937). Huolimatta suomalaisten aktiivisuudesta Pompeji-tutkimuksen saralla ei seinäkirjoituksista ole juurikaan kirjoitettu suomeksi, minkä vuoksi Saastamoisen kirja on erittäin tervetullut.

Räävitöntä! Pompejilaisia graffiteja alkaa johdannolla, jossa käydään läpi Pompejin historiaa ja kaupungin tuhoon johtaneita tapahtumia sekä esitellään antiikin graffitojen erityispiirteitä. Johdannossa nostetaan esille uusimpia seinäkirjoituksiin liittyviä tulkintoja ja tutkimuksen trendejä, kuten seinäkirjoitusten merkitystä sosiaalisen vuorovaikutuksen muotona. Saastamoinen itse vertaa niitä nykypäivän vastaaviin kirjoituksiin, kuten sosiaalisen median viesteihin tai vessa-kirjoituksiin. Hän esittää myös omia tulkintojaan graffitoista ja niiden kirjoittelun luonteesta läpi kirjan. Jo heti johdannossa hän osoittaa perehtyneensä Pompejia koskeviin lähteisiin ja tutkimuskirjallisuuteen huolella.

Saastamoinen on koonnut kirjaansa runsaan valikoiman antiikin graffitoja: yhteensä 790 seinäkirjoitusta, jotka on jaettu aiheiden perusteella yhteentoista lukuun. Lukujen teemat nousevat graffitoaineistosta ja ne ovat hyvin perusteltuja, vaikka joihinkin lukuihin on täytynyt sisällyttää varsin sekalaista aineistoa. Kirjan alkupuolella käsitellään nimiä ja muita graffitoja, joilla kirjoittajat ikuistivat itsensä tai jonkun muun Pompejin seinille, kuten ”Aufidius oli täällä. Hyvästi!” (s. 38, *CIL* IV 6702). Tällaiset viestit olivat selkeästi yleisin tyyppi Pompejin graffitojen joukossa. Lukuisat viittaukset roomalaiseen kirjallisuuteen, pompejilaisten omat runot ja muut kirjalliset yritelmät puolestaan kertovat graffitojen kirjoittajien halusta esitellä kirjallisia kykyjään. Näiden jälkeen vuorossa on kirjavampaa aineistoa, kuten solvauksia, kirouksia, vitsejä sekä sanaleikkejä, arvoituksista ja piirroksia. Hävyttömyydet olivat antiikissa aivan yhtä karkeita kuin nykyäänkin: ”Saturninus, älä viitsi nuolla pillua.” (s. 91, *CIL* IV 3925). Kuvallisten graffitojen käsittelylle annetaan kirjassa melko vähän tilaa ottaen huomioon, että Pompejista on löytynyt noin tuhat graffitopiirrosta. Kirjan valikoima rajoittuu niihin harvoihin piirroksiin, jotka on julkaistu antiikin latinan-kielisiä piirtokirjoituksia kokoavassa *Corpus inscriptionum*

num Latinarum -sarjassa. Puuttumaan jäivät monet taidokkaat piirroset esimerkiksi laivoista, eläimistä ja eläintaisteluista.

Saastamoinen omistaa kokonaisen luvun gladiatorille, joihin liittyviä kirjoituksia ja piirroksia Pompejin seinillä oli paljon. Näiden jälkeen esitellään erilaisia ilmoituksia ja viestejä, joita Saastamoisen mukaan yhdistää niiden tietoa välittävä luonne. Tähän lukuun on koottu varsin sekalainen valikoima graffitoja, jotka eivät ilmeisesti ole sopineet muiden lukujen teemoihin. Tämän jälkeen käsitellään poliittisia, uskonnollisia ja filosofisia graffitoja, joita tunnetaan Pompejista melko vähän. Sen sijaan kirjoitukset ihmissuhteista, rakkaudesta ja seksistä olivat erittäin suosittuja, minkä vuoksi Saastamoinen antaa teemoille runsaasti tilaa myös omassa teoksessaan. Rakastetulle saatettiin kirjoittaa esimerkiksi "Hecticus, söpö poju, Mercator sanoo sinulle hyvästi" (s. 212, *CIL IV 4485*), tai ikuistaa omia eroottisia suorituksia: "Nussin täällä 14. elokuuta, 20. elokuuta" (s. 242, *CIL IV 4260*). Kirjan lopussa esitellään vielä graffitoja muista Italian kaupungeista sekä Balkanilta, Pohjois-Afrikasta ja Lähi-Idästä. Vaikka valikoima on suppea, osoittaa se hyvin, että seinille kirjoiteltiin joka puolella muinaista Rooman valtakuntaa ja hyvin samanlaisista aiheista. Pompeji on poikkeuksellinen lähinnä siellä säilyneiden graffitojen määrän vuoksi.

Jokaisen luvun alussa Saastamoinen pohjustaa graffitoesimerkkejä esittelemällä lyhyesti luvun aiheen, luvussa käsiteltyjen graffitojen erityispiirteitä ja niiden tulkintaan liittyviä kysymyksiä. Pääosassa ovat kuitenkin graffitot, joista tarjotaan suomenkielinen käännös, viittaus seinäkirjoitusten julkaisuun ja mahdollisia selityksiä. Saastamoisen käännökset ovat nasevia, ja hän käyttää hauskan puhekielistä suomea jäljitelläkseen graffitojen klassisesta latinasta poikkeavaa ilmaisua. Myös suomennosten typografiassa ja asettelussa tuodaan hyvin esiin graffitojen vaihtelevia käsialoja ja ilmaisuja. Graffitojen latinan- ja kreikankieliset alkutekstit olisivat saattaneet kiinnostaa osaa lukijoista, mutta niiden jäljille pääsee kirjan sisältämien viitteiden ja lähdeuuttelon avulla.

Saastamoinen kommentoi yksittäisiä graffitoja, jos niiden ymmärtäminen edellyttää kontekstin tuntemista tai jos ne ovat muuten vaikeita tulkita. Esipuheessaan Saastamoinen toteaa, että pitää selitykset lyhyinä eikä ryhdy "lennokkaisiin arvailuihin". Joidenkin graffitojen kohdalla selityksiä olisi ehkä kaivattu enemmän, ja toisaalta Saastamoinen esittää paikoin hyvinkin spekulatiivisia tulkintoja kuten ollettaessaan, että graffitoissa esiintyvät maininnat Felicia-nimisestä naisesta liittyisivät yhteen ja samaan naiseen (s. 235, 250). Saastamoinen myös toistaa väitteen siitä, että hiilellä kirjoitetut graffitot olisivat hävinneet nopeasti seinäpinnoista (s. 139). Pompejista on löydetty lukuisia hiilellä kirjoitettuja

graffitoja, joista osassa mainitaan päiväyksiä, jotka viittaavat siihen, että ne säilyivät seinillä kuukausia tai jopa vuosia. Muutamien graffitojen kohdalla Saastamoinen toistaa vanhentuneita ja virheellisiä tulkintoja. Graffitossa *CIL IV 1884* (s. 86) verbi *vissire* tarkoittaa pieraisemista eikä vieraiemista. Graffitossa *CIL IV 1881* (s. 147) *Virgula* on luultavasti miehen eikä naisen nimi. Graffitoa *CIL IV 1383* (s. 181) on myöhemmin tulkittu uudelleen (*CIL IV addenda* s. 1655), eikä siinä ole kyse vaalimainoksen parodiasta vaan prostituoituidun mainoksesta. Graffitossa *CIL IV 1812* (s. 231) tuskin on kyse homoseksuaalisesta rakkaudentunnuksesta. Uudemman tulkinnan mukaan graffitossa mainitaan nainen *Merove Nucarina* (*CIL IV addenda* s. 1690–1691).

Saastamoinen kertoo esipuheessaan mainitsevana graffitojen alkuperäisen sijainnin silloin kun se vaikuttaa graffiton tulkintaan. Graffitojen sijainti mainitaan kuitenkin hyvin satunnaisesti eikä aina käy selväksi, miten seinäkirjoitusten sijainti vaikuttaa kyseisten graffitojen tulkintaan (esim. *CIL IV 1239*, s. 142). Lisäksi tiedoissa graffitojen sijainneista on paljon virheitä. Monet virheistä johtuvat luultavasti siitä, että Pompejin rakennuksista nykyään käytettävät osoitteet (kaupunginosa, kortteli, ovi) ovat muuttunut moneen kertaan kaivausten edetessä, eivätkä vanhojen julkaisujen tiedot enää pidä paikkaansa. Virheet myös toistuvat monissa alan julkaisuissa, mikä ei helpota oikeiden paikkatietojen selvittämistä.

Kirjan visuaalinen ilme on miellyttävä ja jäljennöksiä graffitoista on käytetty sopivasti havainnollistamaan sitä, miltä antiikinaikeiset graffitot näyttivät. Kirjan sisäisiin viittauksiin olisin toivonut selkeyttä esimerkiksi sivunumeroiden muodossa sen sijaan, että teoksessa viitataan pelkästään graffiton julkaisunumeroon. Kirjaan on myös jäänyt muutamia painovirheitä, mutta ne eivät ole kovin häiritseviä. Lähdeluettelossa esimerkiksi on muutamia virheellisiä vuosilukuja.

Edellä mainitut puutteet ovat kirjan kokonaisuuden kannalta vähäisiä eivätkä vaikuta useimpien lukijoiden lukukokemukseen. *Räivätöntä! Pompejilaisia graffiteja* sopii kenelle tahansa antiikin seinäkirjoituksesta kiinnostuneelle eikä edellytä aiempaa perehtymistä antiikin historiaan ja kieliin. Teos on hyvin kirjoitettu ja asian- tuntevasti taustoitettu, graffitot osuvasti käännettyjä ja kirjan jäsentely havainnollinen. Saastamoisen kokoama monipuolinen valikoima graffitoja tarjoaa ainutlaatuisen näkökulman antiikin aikana eläneiden ihmisten mielenmaisemaan ja keskinäiseen vuorovaikutukseen.

Joonas Vanhala
Väitöskirjatutkija, Turun yliopisto

CIL IV = Corpus inscriptionum Latinarum, vol. 4, Inscriptiones parietariae Pompeianae, De Gruyter, 1871–2020.